

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.52

Г.М. ПИЛИПЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет»

Н.І. ЛИТВИНЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет»

ДІАГНОСТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ І РИНКОВОЇ КООРДИНАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Статтю присвячено вирішенню проблеми кількісного виміру співвідношення державної і ринкової координації у національній економіці через введення та розрахунок загального індексу інститутів координації, який поєднує субіндекси сили ринку і сили держави.

Ключові слова: сила ринку, сила держави, загальний індекс інститутів координації, дистанція влади, індивідуалізм.

Постановка проблеми. Сучасна Україна, як і більшість країн постсоціалістичного простору, вирішує досить важливу проблему трансформаційного періоду, а саме: формування ефективної моделі координації. Неоліберальна концепція, з якої розпочалися ринкові реформи, сьогодні остаточно визнана недієздатною. Як зазначає Дж. Тобін, «на жаль, у своїй ейфорії професійні західні радники з питань управління переходом посткомуністичних країн до ринкового капіталізму часто забували, що економічні перемоги у війні систем були досягнуті не ідеологічно чистими режимами вільного ринку, а змішаними типами, в яких держава відіграла суттєву, а то й вирішальну роль. Вони також залишили без уваги, що дуже складні структури законів, інститутів та звичаїв, які століттями формувалися в капіталістичних країнах, є суттю найважливіших засад сучасних ринкових систем» [1, с. 44–45]. У силу цього перед науковцями виникла необхідність дослідження різних поєднань координаційних механізмів та визначення їх ефективності. Сьогодні такі вітчизняні економісти, як В. Геєць, А. Гриценко, В. Дементьев, І. Малий, Ю. Пахомов та інші, активізували наукові пошуки у площині до-

слідження проблем взаємодії держави і ринку.

Незважаючи на значний доробок, ми змушені констатувати відсутність необхідної роботи щодо розробки підходів, за допомогою яких можна було б здійснювати діагностику поточного стану функціонування механізмів координації. Як вважається, без з'ясування якісних і кількісних характеристик останніх неможливо розробити дійові заходи з формування ефективної моделі координації.

Мета цієї статті полягає у розробці методологічного підходу до кількісного виміру співвідношення держави і ринку в національній економіці.

Виклад основного матеріалу. Найбільшого поширення у світовій практиці набув підхід до виміру державної участі в економіці, за яким встановлюють частку податків або державних видатків у ВВП. Ця частка водночас є критерієм розмежування сфер дії ринкових та державних механізмів, оскільки, вилучаючи державні видатки із ВВП, надається інформація про відсоток витрат, отриманих за рахунок ринкових форм функціонування економіки. Табл. 1 демонструє результати застосування цієї методики.

Частка загальних державних видатків (% до ВВП)*

Країна	1870	1913	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Німеччина	10,0	14,8	30,4	32,4	38,5	45,1	43,3	44,3	44,0
Франція	12,6	17,0	27,6	34,6	40,3	46,5	49,1	47,9	57,2
Італія	11,9	11,1	—	30,1	34,7	34,3	43,3	43,8	47,2
Великобританія	9,4	12,7	34,2	32,2	39,1	39,9	41,8	37,8	47,0
Швеція	5,7	10,4	—	31,0	—	57,6	64,6	57,2	49,3
Нідерланди	9,1	9,0	26,8	33,7	—	52,1	50,1	41,2	46,6
США	7,1	7,5	21,4	27,0	30,7	32,7	33,7	35,1	36,2
Японія	8,8	8,3	19,8	25,5	17,5	28,1	34,7	32,5	38,7

*Складено за: [2–4].

Дані табл. 1 свідчать, що показник загальних державних видатків майже щодо всіх країн тільки зростає, демонструючи розширення впливу держави на економіку. Однак при залученні фактів економічної історії стає зрозумілим, що держава у дійсності відіграла далеко не однакову роль у регулюванні економічних процесів на різних етапах економічного розвитку. Кількісні ж методи оцінки не дозволяють діагностувати ці аспекти. Чому так відбувається?

Глибокий аналіз теоретичних джерел з проблем державного управління, які представлені у соціології, політології та соціальній філософії, а також робота з показниками міжнародних статистичних баз дозволили дійти висновку про різний зміст, який вкладають сьгодні представники окремих напрямів соціальної науки у поняття «держава». До речі, у свій час Ф. фон Хайек звертав увагу на термінологічну плутанину, яка виникла внаслідок неправильного перекладу ряду наукових праць фундаментального характеру на різні мови.

«Англійською, — пише вчений, — можна і тривалий час було прийнято обговорювати спонтанний і організований порядки через проведення різниці між «суспільством» (society) і урядом (government). Доки мова йде про одну країну, при обговоренні цих проблем немає потреби використовувати метафізично навантажений термін «держава» (state). За останні сто років, головним чином під впливом континентальних і гегельянських ідей, широкого розповсюдження набула практика гово-

рити про «державу» у тих випадках, де точніше й доцільніше було б говорити про «уряд». Виконує дії або проводить політику завжди організація, яка називається урядом. Зовсім не сприяє ясності, коли термін «держава» використовується там, де достатньо було б використати термін «уряд». І зовсім вже цілковита плутанина виникає, коли, бажаючи порівняти стихійний порядок і організацію, суспільству протиставляють не «уряд», а «державу» [5, с. 66].

Саме така термінологічна невизначеність характерна як для вітчизняної, так і російської економічної науки. За традицією, що склалася, переклад західної економічної літератури на українську і російську мови здійснювався на основі використання єдиного терміна — «держава» — й ігнорування його мовних відтінків, які вказують на різну сферу застосування цього поняття. Відтак, у середовищі вітчизняної науки не розрізняються терміни, які відображають різні аспекти економічної діяльності уряду.

У дійсності урядові функції мають два боки. По-перше, це виконання необхідних з точки зору суспільних цілей економічних функцій (згідно з неокласичною версією — виправлення «фіаско» ринку) і, по-друге, це примушення до виконання правил, на яких базується координація (за інституціональною теорією — забезпечення правил гри). Однак у середовищі економістів між цими двома функціями уряду чітка різниця не проводиться, хоча вона бажана.

Продовжуючи соціологічну традицію М. Вебера, який запропонував для

визначення суті держави (state) використовувати термін «сила держави», вважаємо за необхідне застосовувати його як поняття, що відображає діяльність уряду з примушення до виконання правил. Для вивчення діяльності уряду з виконання економічних функцій, пов'язаних з управлінням наданими у розпорядження держави ресурсами, що використовуються для регулювання ринкової координації, доцільно використовувати терміни «масштаб» або «сфера» державної участі в економіці.

Оскільки у світовій практиці не існує на сьогодні загальноживаного єдиного підходу до розрахунку індикаторів сили ринку і сили держави, пропонуємо розробити власний інтегральний індекс. У ньому, на нашу думку, мають сполучатися ті індикатори, які дають змогу виявити впливовість ринку і держави на прийняття економічних рішень і, водночас, відобразити ефективність реалізації економічних функцій держави і координаційних механізмів ринку.

Відбір необхідних параметрів слід здійснювати на основі детального аналізу вже існуючих індексів, які розраховуються відомими міжнародними організаціями. Силу ринку пропонуємо вимірювати через відомий індекс економічної свободи [6], який необхідно доповнити характеристикою існуючого конкурентного середовища. Більшість існуючих кількісних показників оцінки останнього спрямовані або на моніторинг домінування окремої фірми, або на діагностику конкуренції галузевих ринків. Оскільки така інформація не відображає ситуацію, яка склалася у національній економіці, пропонуємо використовувати параметри макроекономічного рівня. Найбільш прийнятними щодо цього вважаються два показники «Звіту із світової конкуренції», а саме: інтенсивність конкуренції на місцевих ринках та ступінь домінування на ринку [7].

Наявність свободи підприємництва та ефективної конкуренції необхідні, але, на наш погляд, недостатні індикатори для характеристики сили ринку. На нашу думку, їх необхідно допов-

нити індексом демократії [8], оскільки саме демократія є політичним вираженням економічної свободи та, водночас, показником ступеня розповсюдження у суспільній свідомості ліберальних цінностей. Таким чином, складовими індексу сили ринку виступають три показники, що оцінюють, по-перше, свободу підприємництва, по-друге, ефективність конкуренції і, по-третє, рівень демократії у відповідній країні.

Оцінювання сили держави необхідно, на наш погляд, побудувати на основі тих змістовних рис цієї категорії, які відображають здатність координувати економічні дії, тобто здійснювати примушення до виконання правил гри. Це знаходить свій прояв у здатності уряду створювати закони і забезпечувати їх виконання; мобілізації податків і ефективному їх використанні; забезпеченні поєднання принципів економічної свободи та необхідності у діяльності економічних агентів; впливовості на процес формування економічної свідомості нації; здійсненні владного контролю над економічними ресурсами у межах національної економіки. Виходячи із подібного розуміння категорії «сила держави», пропонуємо здійснювати її кількісну оцінку через систему індикаторів, які, з одного боку, характеризують результативність та ефективність виконання державою покладених на неї функцій та, з іншого, відображають її здатність прозоро та якісно запроваджувати у життя економічну політику.

На наш погляд, найбільш виразно ефективність реалізації економічних і соціальних функцій держави відображає індекс розвитку людського потенціалу, свідченням чого є його розгалужена та, водночас, взаємопов'язана структура [9].

Ще один напрям реалізації державою своїх функцій – гарантування недоторканності приватної власності як основи функціонування ринкової економіки – пропонується оцінювати через досить популярний у світовій практиці показник, а саме: індекс прав власності [10]. Важливою складовою самої можливості держави виконувати свої економіч-

ні функції та одночасно характеристикою її здатності забезпечити реалізацію двох суперечливих завдань – мобілізації фінансових ресурсів до бюджету і збереження високої мотивації до продуктивної праці та інвестиційних вкладень – є податкова політика. Для її урахування при розрахунку індексу сили держави нами пропонується використання даних «Звіту із світової конкуренції» за двома позиціями. По-перше, оцінки суб'єктів господарювання відповідної національної економіки щодо впливу існуючої податкової системи країни на стимули до праці та інвестування та, по-друге, загальної питомої ваги оподаткування у доходах [7].

Для характеристики здатності держави прозоро та якісно запроваджувати у життя економічну політику пропонуємо використати насамперед показник державного управління, або індекс державності. Останній розраховується Світовим банком на основі набору критері-

жаних органів у країні та прозорістю їх системи управління. Тому в індекс сили держави ми пропонуємо ввести також індекси недієздатності держави та корупції [7; 12]. Сім останніх відібраних нами складових індексу сили держави укрупнюємо за допомогою факторного аналізу за методом головних компонент до двох складових – індекс державного управління та індекс економічних функцій держави. Відтак, у загальному вигляді отримуємо індекс сили держави, який поєднує чотири складні індекси: індекс людського розвитку, індекс прав власності, індекс державного управління та індекс економічних функцій держави.

Поєднання вищенаведених показників у інтегральний індекс дає нам можливість відобразити та виміряти силу ринку і держави у національній економіці. Структурні компоненти формування такого індексу відображає схема, наведена на рис. 1.

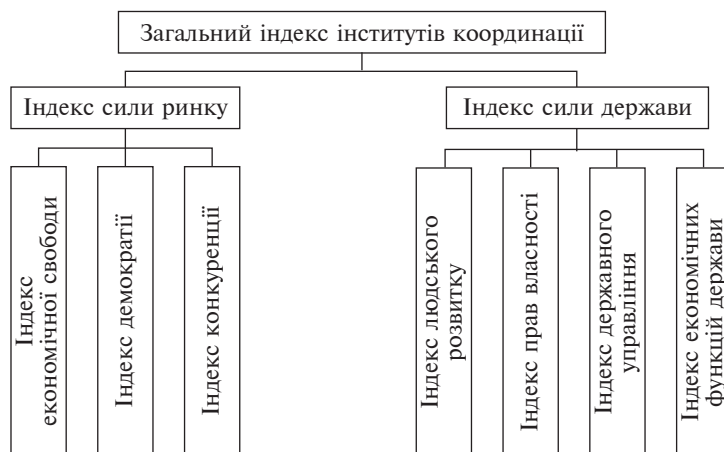


Рис. 1. Структура загального індексу інститутів координації

їв якості діяльності держави, який було розроблено Д. Кауфманом [11]. Із цього індексу для оцінювання сили держави у нашому дослідженні обираємо три його окремі складові: політичну стабільність та відсутність насильства, ефективність уряду і якість законодавства.

Нарешті, здатність та ефективність економічної політики держави визначається ступенем довіри населення до дер-

Виходячи із запропонованої структури, значення загального індексу інститутів координації розраховується за середньоарифметичним із двох субіндексів: індекс сили ринку та індекс сили держави. Результати його розрахунку наведено у табл. 2.

Як видно з табл. 2, до країн, які мають найбільш ефективні інститути координації, належать Швейцарія, Австра-

Загальний індекс інститутів координації

Країна	Індекс сили ринку	Індекс сили держави	Загальний індекс інститутів координації
Швейцарія	8,24	8,11	8,18
Австралія	8,28	7,87	8,07
Данія	8,19	7,74	7,96
Нідерланди	8,04	7,88	7,96
Норвегія	7,84	7,93	7,89
Нова Зеландія	7,78	7,95	7,87
Швеція	7,79	7,72	7,75
Фінляндія	7,72	7,76	7,74
США	7,93	7,54	7,73
Австрія	7,79	7,54	7,67
Сінгапур	7,27	8,02	7,64
Великобританія	7,70	7,41	7,56
Чехія	7,59	6,71	7,15
Естонія	7,20	6,93	7,07
Італія	6,74	6,25	6,49
Об'єднані Арабські Емірати	5,64	7,21	6,42
Перу	6,41	5,41	5,91
Колумбія	6,16	5,11	5,63
Гана	6,06	5,17	5,61
Гондурас	5,67	5,03	5,35
Парагвай	5,88	4,85	5,37
Китай	5,35	5,29	5,32
Бенін	6,11	4,35	5,23
Марокко	5,20	5,10	5,15
Замбія	5,79	4,47	5,13
Танзанія	5,62	4,55	5,08
Україна	5,33	4,77	5,05
Кенія	5,70	4,30	5,00
Нікарагуа	5,44	4,48	4,96
Росія	4,88	5,00	4,94
Пакистан	5,34	4,33	4,84
Болівія	5,22	4,28	4,75
Бангладеш	5,47	3,92	4,69
Сирія	4,36	4,86	4,61
Венесуела	4,33	4,44	4,38
Бурунді	4,49	2,82	3,66
Чад	3,45	3,19	3,32
Зімбабве	3,04	2,61	2,82

лія, Данія, Нідерланди, Норвегія, Нова Зеландія, Швеція, Фінляндія, США, Австрія, Сінгапур, Великобританія. Причому в інтегральному індексі Інститутів координації всіх цих країн виявлено показники сильного ринку (індекси від

7,27 до 8,28) і сильної держави (індекси від 7,41 до 8,11).

Такий результат не є неочікуваним, оскільки у теорії доведено, що ринок не може ефективно виконувати свої координаційні функції за відсутності еди-

ної етичної основи обмінних операцій, захищеності прав власності, підтримки конкуренції, гаранта свободи і демократії. А це – прями функції держави і показник її сили. До цього можна додати, що і без примушення з боку державної влади до виконання законів, без державної ідеології як засобу поєднання індивідуальних цінностей на єдиній етичній основі ринкова координація також виявиться слабкою.

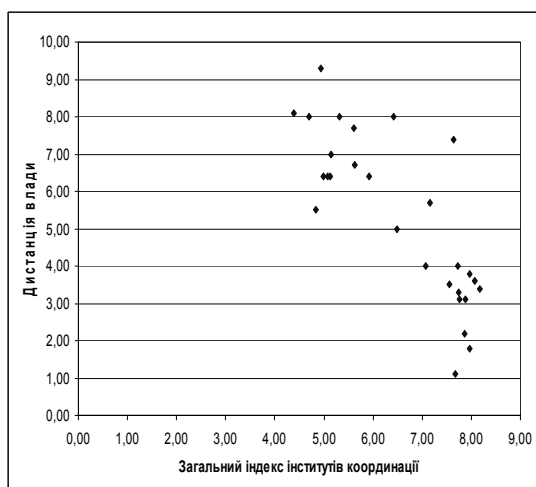
Про це, власне, свідчать характеристики значень загального індексу інститутів координації таких країн, як Бурунді (3,66), Чад (3,32) та Зімбабве (2,82). Подібні низькі значення цього індексу визначаються найнижчими серед наведеної вибірки країн за значеннями як індексу сили ринку (4,49 для Бурунді, 3,45 для Чаду і 3,04 для Зімбабве), так і індексу сили держави (2,82; 3,19 і 2,61 відповідно). Вищі за середні показники ефективності інститутів координації виявилися у Чехії, Естонії, Італії та Об'єднаних Арабських Еміратів. Для цих країн характерні відносно високі значення індексу сили ринку (від 5,64 в ОАЕ до 7,49 в Чехії) та індексу сили держави (від 6,25 в Італії до 7,21 в ОАЕ).

Найбільш численною за середніми показниками загального індексу інститутів координації є група країн, до якої входять Перу, Колумбія, Гана, Гон-

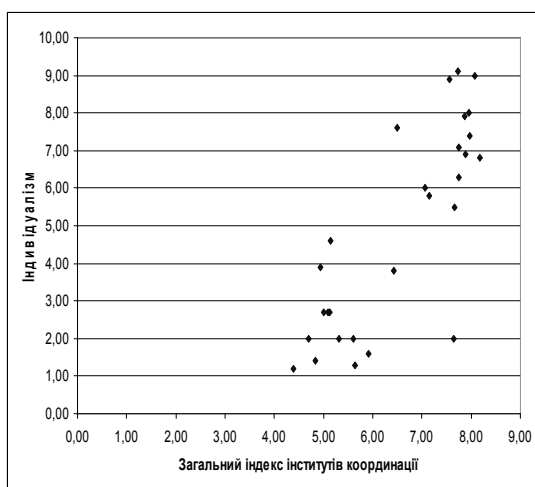
дурас, Парагвай, Китай, Бенін, Замбія, Танзанія, Україна, Кенія, Нікарагуа, Росія, Пакистан тощо. Україна, яка опинилася у цій групі за результатами досліджень, поступається за цим показником багатьом нерозвинутим країнам Азії та Африки.

Висновок про різні співвідношення інститутів координації у кожній окремо взятій національній економіці необхідно також перевіряти на відповідність індикаторам національної ментальності, оскільки різне співвідношення інститутів координації встановлюється під впливом інституціональних факторів залежно від тих глибинних цінностей, які є основою менталітету. Для вирішення цього завдання слід встановити зв'язок між уведеним нами загальним індексом інститутів координації та індикаторами національної ментальності, які отримані за допомогою методики Г. Хофстеда [13, с. 87]. На рис. 2 на основі застосування діаграми розсіювання наведено зв'язок між загальним індексом інститутів координації і індексом дистанції влади (PDI), з одного боку, та індексом індивідуалізму (IDV) – з іншого.

За графіком, який наведено на рис. 2а, можна зробити висновок, що обидва показники розвиваються в одному напрямі, і більшість точок концентруються біля прямої. Отже, ми можемо



а)



б)

Рис. 2. Зв'язок між індексами інститутів координації і дистанції влади (а) та індивідуалізму (б)

припустити наявність лінійного зв'язку між інститутами координації й цінностями, які відображає індикатор дистанції влади (PDI). Подібна залежність з дуже високою вірогідністю існує і між індексом індивідуалізму (IDV) та загальним індексом інститутів координації, яку наведено на рис. 26.

Висновки. На основі проведеного аналізу ми можемо стверджувати, що Україна за своєю моделлю координаційних інститутів належить до тих країн, які мають одночасно і відносно слабкий ринок (5,29), і відносно слабку державу (4,74) (вимірювання здійснювались на основі шкали, за якою 0 – це відсутність в економічній системі державного регулювання і домінування ринкових форм координації, 10 – це сильна держава, переважання державних адміністративних важелів впливу на прийняття економічних рішень). Таке поєднання співвідношення державної і ринкової координації ґрунтується на специфічній системі цінностей, в якій, виходячи із результатів діагностики, за Хофстедом (2008 р.), має місце низьке значення індексів дистанції влади та індивідуалізму [14, с. 272–278].

Слабкість держави не дозволяє створити і забезпечити необхідні умови для ефективної ринкової координації. У свою чергу, слабкість ринку не створює економічних важелів протидії групам специфічних інтересів, які використовують державу заради реалізації своїх інтересів, і не сприяє підвищенню ефективності державної координації. За таких умов виникає необхідність проведення реформ, спрямованих на формування в економіці України більш ефективної моделі сполучення інститутів координації.

Список використаної літератури

1. Тобин Дж. Теорема о «невидимой руке» должна быть модифицирована / Дж. Тобин // Российский экономический журнал. – 2002. – № 3, С. 42–45.

2. Эльянов А. Государство и развитие / А. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 1. – С. 3–14.

3. World Economic Outlook. – May, 2000. – P. 172.

4. European Economy. – November, 2010. – P. 158.

5. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф. Хайек. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 644 с.

6. Index of Economic Freedom 2010 // <http://www.heritage.org/Issues/Economic-Freedom/Index-of-Economic-Freedom>

7. The Global Competitiveness Report 2010–2011 // <http://www3.weforum.org/pdf/GCR10/GCR20102011fullreport.pdf>

8. Democracy index 2010 // http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=demo2010

9. Human Development Index 2010 // <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/>

10. International Property Rights Index 2010 // http://www.internationalpropertyrightsindex.org/2010_IPRI.pdf

11. Governance Research Indicator Country Snapshot, GRICS // http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_country.asp

12. Failed States Index 2010 // <http://www.fundforpeace.org/global/?q=fsi-grid2010>

13. Латова Н. Этнометрические подходы к сравнительному анализу хозяйственно-культурных ценностей / Н. Латова, Ю. Латов // Вопросы экономики. – 2008. – № 5. – С. 80–102.

14. Пилипенко А. Исследование экономической ментальности и исторический поход / А. Пилипенко, Н. Литвиненко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Вип. 40–2. – Донецьк, ДонНТУ, 2011. – С. 272–277.

Статья посвящена решению проблемы количественного измерения соотношения государственной и рыночной координации в национальной экономике через введение и рас-

чет общего индекса институтов координации, который объединяет субиндексы силы рынка и силы государства.

Ключевые слова: сила рынка, сила государства, общий индекс институтов координации, дистанция власти, индивидуализм.

Article is devoted the decision of a problem of quantitative measurement of a parity of the state and market coordination in national economy. It was conclude to create an integral index «General index of institutes of coordination». This index brings together two subindexes: «Force of the market» and «Force of the state».

Key words: force of the market, force of the state, the general index of institutes of coordination, a power distance, individualism.

Надійшло до редакції 07.09.2011